

4. Челпанов Г.И. Учебник логики / Г.И. Челпанов. – М. : Прогресс, 1994. – 248 с.
5. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1984. – 590 с.
6. Теория государства и права / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 570 с.
7. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений / Б.А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 182 с.
8. Коренева А.В. Теоретические основы квалификации преступлений : [учеб. пособ.] / А.В. Коренева. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2006. – 176 с.
9. Кузнецов В.В. Теорія кваліфікації злочинів : [підручник] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко ; за заг ред. В.І. Шакуна. – К. : Алерта, 2013. – 320 с.
10. Дуюнов В.К. Квалификация преступлений: законодательство, теория, судебная практика : [монография] / В.К. Дуюнов, А.Г. Хлебущкин. – 2-е изд. – М. : РИОР: ИНФРА-М, 2015. – 384 с.
11. Сабитов Р.А. Теория и практика уголовно-правовой квалификации / Р.А. Сабитов. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 144 с.
12. Толкаченко А.А. Теоретические основы квалификации преступлений : [учеб. пособ. для студ. вузов, обучающихся по спец. 02.11.00 «Юриспруденция»] / А.А. Толкаченко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 128 с.
13. Колосовский В.В. Теоретические проблемы квалификации уголовно-правовых деяний : [монография] / В.В. Колосовский. – М. : Статут, 2011. – 398 с.
14. Рагор А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рагор. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 304 с.
15. Коробов А.П. Правовая квалификация: основы, понятие, значение, этапы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.П. Коробов ; Самар. гос. эконом. акад. – Самара, 2005. с– 252 .
16. Благов Е.В. Применение уголовного права / Е.В. Благов. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2004. – 505 с.
17. Чвялева Е.В. Предмет юридической квалификации / Е.В. Чвялева // Проблемы соц. законности. – Вып. 1. – X. : Изд-во при ХГУ ИО «Выщ. школа», 1986. – С. 103–106.
18. Лаптева Е.Н. К вопросу о понятиях и видах избыточной квалификации преступлений / Е.Н. Лаптева // Проблемы юридической техники в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве : сб. науч. ст. – Ярославль : Изд-во Ярослав. ун-та, 1996. – С. 36–42.
19. Навроцкий В.О. Основы кримінально-правової кваліфікації : [навч. посіб.] / В.О. Навроцкий. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
20. Мальцев В.В. Учение об объекте преступления : в 2 т. / В.В. Мальцев. – Волгоград : ВА МВД России, 2010. – Т. 2 : Объект преступления: роль в составе преступления, законодательстве и его реализации. – 2010. – 280 с.

УДК 343.241

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Хроленок О.Ю., здобувач
кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена аналізу законодавства країн пострадянського простору, що регламентують систему кримінальних покарань та визначення перспектив імплементації окремих його положень до національного законодавства.

Ключові слова: покарання, система покарань, класифікація покарань, міжнародний досвід.

Статья посвящена анализу законодательства стран постсоветского пространства, которые регламентируют систему уголовных наказаний и определение перспектив имплементации отдельных его положений в национальное законодательство.

Ключевые слова: наказание, система наказания, классификация наказаний, международный опыт.

Khrolenok O.Yu. PROSPECTS OF INCORPORATION OF EXPERIENCE OF PENALTIES IN POST-SOVIET COUNTRIES

The article analyzes post-Soviet countries legislation governing system of criminal penalties and determine prospects of implementing some of its provisions into national law.

Key words: punishment, punishment system, classification punishment, international experience.

Постановка проблеми. Система покарань є складним правовим явищем. Вона складається із сукупності елементів (видів) покарань, що можуть бути призначені особі, визнаній винною у вчиненні злочину. Кожний вид покарання має свої особливості: назву, зміст, коло осіб, яким воно може призначатися та яким воно не може призначатися. Але поєднує їх те, що вони, перебуваючи у певному взаємозв'язку, знаходяться в межах саме системи покарань, власне і роблячи цей правовий інститут «системним». Незважаючи на те, що інститут покарання виступав і виступає дуже часто у вигляді предмета наукової розвідки, окремі проблемні моменти залишилися поза увагою вчених, або їм приділялася незначна увага.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню системи покарань присвячувалися праці багатьох провідних вчених-правознавців. Серед них можна виділити роботи: Л.В. Багрія-Шахматова, М.І. Бажанова, І.Г. Богатирьова, А.П. Геля, В.О. Глушкова, Т.А. Денисової, А.П. Закалюка, В.П. Захарова, А.Ф. Зелінського, І.І. Карпеця, О.Г. Колба, В.О. Корчинського, О.М. Костенка, О.І. Марцева, М.І. Мельника, М.П. Мелентьева, В.О. Меркулової, П.П. Михайленка, О.Є. Наташева, І.С. Ноя, В.П. Петкова, О.О. Піонтковського, О.Б. Пташинського, Г.О. Радова, О.Л. Ременсона, А.Х. Степанюка, М.О. Стручкова, В.М. Трубникова, І.Я. Фойницького, П.В. Хряпінського, С.В. Черкасова, Н.П. Черненко, М.Д. Шаргородського,

Ю.В. Шинкарьова, І.В. Шмарова, І. С. Яковець, С.С. Яценко та ін.

Проте, враховуючи сучасний стан теоретичної розробки проблематики формування системи покарань, результати вивчення взаємодії елементів системи та розуміння правового значення вчення про систему покарань, можна впевнено стверджувати, що залишається багато питань, що вимагають наукової розробки.

Так само можна сміливо говорити і про необхідність удосконалення системи покарань, що існує. Це пов'язується як із необхідністю своєчасного реагування на зміну суспільних відносин, так і необхідністю постійного удосконалення законодавства для підвищення його ефективності.

Одним із шляхів удосконалення чинної системи покарань, є врахування міжнародного досвіду з реформування та розвитку законодавства, та, відповідно, імплементація такого роду положень до чинного українського законодавства.

Перш ніж говорити про удосконалення системи покарань, необхідно дати їй чітке визначення. На жаль, у сучасному законодавстві про кримінальну відповідальність України не міститься нормативного визначення такої системи. Тому визначення системи покарань здійснюється виключно на теоретичному рівні. Так, під системою покарань нами пропонується розуміти вичерпний, обов'язковий для суду перелік видів покарань, які перебувають у відносинах взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозамінності та розташовані в чіткому порядку за ступенем суворості.

Мета. Приблизно такий саме підхід до розуміння системи покарань спостерігається у більшості країн, що знаходяться у пострадянському просторі, законодавство яких нами і буде проаналізовано.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, проаналізувати законодавство всіх без виключення країн такого роду у запропонованій для друку статті є неможливим. Ми зосередимося на розгляді законодавства країн, що входили поряд із Україною до СРСР, і яким у «спадок», як і нашій країні, перейшло радянське законодавство. Незважаючи на таку спадщину, кожна країна самостійно обрала шлях для реформування власного законодавства про кримінальну відповідальність щодо системи кримінальних покарань. Вважається, що врахування міжнародного досвіду реформування системи покарань може стати в нагоді вітчизняному законодавцю на шляху до приведення норм національного законодавства у відповідність міжнародним, європейським нормам.

КК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Латвії та Молдови традиційно для пострадянських країн поділяють покарання на основні і додаткові, а також на покарання, що можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові. В основі цієї класифікації лежить юридична значущість покарань [1, с. 309].

Російська Федерація.

Відповідно до законодавства Російської Федерації система покарань передбачає со-

бою передбачений кримінальним законом, обов'язковий для судів, вичерпний перелік покарань, розташованих у визначеній послідовності від менш суворих до більш суворих [2, с. 132]. У новому КК Російської Федерації виключені певні покарання, що передбачалися ст. 21 КК РСФСР 1960 року: громадський осуд, покладання обов'язку загладити заподіяну шкоду і звільнення з посади. При цьому з'явилися і нові види покарань: обов'язкові роботи, обмеження по військовій службі, обмеження волі, арешт, довічне позбавлення волі та смертна кара (за КК РСФСР була виключною мірою покарання, і як елемент до системи покарань не входила).

Вказана країна має достатньо розвинену систему покарань, що складається з чотирнадцяти елементів, видів покарань: а) штраф; б) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; в) позбавлення спеціального, військового або почесного звання, класного чину та державних винагород; г) обов'язкові роботи; г) виправні роботи; д) обмеження з військової служби; е) обмеження волі; є) примусові роботи; ж) арешт; з) тримання в дисциплінарній військовій частині; и) позбавлення волі на певний строк; і) довічне позбавлення волі; і) смертна кара.

Виходячи із назви статті система покарань у РФ не знайшла свого визначення на сторінках КК. Як і в КК України, відповідна норма має лише назву «види покарань».

У переліченій системі види покарань класифікуються за звичною пострадянською традицією на основні та додаткові, і такі, що можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові. Так, у якості основних передбачені: обов'язкові роботи; виправні роботи; обмеження з військової служби; примусові роботи; арешт; тримання в дисциплінарній військовій частині; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі; смертна кара.

Покарання, що можуть застосовуватися як основні, так і додаткові, представлені такими видами: штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; обмеження волі.

У якості додаткових можуть застосовуватися: позбавлення спеціального, військового або почесного звання, класного чину і державних нагород [3].

Республіка Білорусь.

Система покарань у вказаній країні регламентується ст. 48 КК. Згідно з цією нормою визначається, що до осіб, які вчинили злочини, застосовуються такі основні покарання: 1) громадські роботи; 2) штраф; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) виправні роботи; 5) обмеження з військової служби; 6) позбавлення волі; 7) довічне позбавлення волі; 8) смертна кара (до її відміни).

Окрім основних покарань до осіб, які вчинили злочини, можуть застосовуватися такі додаткові покарання: 1) позбавлення військового або спеціального звання; 2) конфіскація майна.

Громадські роботи, штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися

певною діяльністю можуть застосовуватися у якості не тільки основного, а й додаткового покарання.

Так, на відміну від України, КК Білорусі найменш суворим видом покарання визнає громадські роботи, а не штраф. Не лише штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а й громадські роботи можуть виступати як основне, так і додаткове покарання. Забороняється також призначати конфіскацію майна, як додаткове покарання до штрафу та виправних робіт [1, с. 324].

Як ми бачимо, нормативна регламентація системи покарань у Республіці Білорусь має окремі відмінності у порівнянні з українською системою покарань. Так, вона розділена окремо на три підсистеми: основні, додаткові і такі, що можуть застосовуватися як основні і як додаткові покарання. В українській системі всі покарання вміщуються в одній системі, в межах якої далі здійснюється їх класифікація. Як вважається, білоруський підхід є достатньо перспективним і вітчизняному законодавцю можна запозичити такий досвід. Це пояснюється декількома аргументами: по-перше – в єдиній системі покарань, в якій одночасно вміщуються основні і додаткові покарання, тому дуже важко правильно їх розмістити відповідно до ступеня їх суворості; по-друге – призначення цих покарань, їх зміст є різним, а тому розміщувати її поряд важко; по-третє – перехід у межах однієї підсистеми від одного елемента до іншого є значно легшим.

Республіка Молдова.

У Республіці Молдова, як і в законодавстві окремих європейських країн, передбачається відповідальність юридичних осіб. Причому в законі прямо вказується, що до юридичних осіб застосовуються саме покарання, а не заходи кримінально-правового характеру.

У ст. 62 КК Республіки Молдова визначається система покарань, що призначаються фізичним особам, а саме: а) штраф; б) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; в) позбавлення військового або спеціального звання, класного чину та державних нагород; г) неоплачувана праця на користь суспільства; д) позбавлення волі на певний строк; е) довічне ув'язнення.

У якості основних покарань передбачається позбавлення волі на певний строк і довічне ув'язнення.

Неоплачувана праця на користь суспільства може застосовуватися у якості основного покарання або у випадку умовного засудження – в якості обов'язку на період випробувального терміну.

Штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовуються у якості як основних, так і додаткових покарань.

Позбавлення військового або спеціального звання, класного чину і державних нагород застосовується тільки у якості додаткового покарання.

У зв'язку із можливістю застосування покарання до юридичних осіб, законодавцем Молдови передбачається окрема система

покарань: а) штраф; б) позбавлення права займатися певною діяльністю; в) ліквідація. Штраф застосовується у якості основного покарання. Позбавлення юридичної особи права займатися певною діяльністю і його ліквідація застосовуються у якості як основних, так і додаткових покарань.

Латвійська Республіка.

Ст. 36 КК Латвійської Республіки передбачає чітко вибудовану систему покарань, яка все ж таки має назву «Види покарань». Вказана стаття містить пункти, згідно з якими покарання класифікуються на дві групи: основні і додаткові. До основних відносяться: 1) смертна кара; 2) позбавлення волі; 3) арешт; 4) примусові роботи; 5) грошовий штраф. До додаткових відносяться: 1) конфіскація майна; 2) вигнання з Латвійської Республіки; 3) грошовий штраф; 4) обмеження прав; 5) контроль поліції [4, с. 33–34].

Особливостями системи покарань Латвії є те, що до основних покарань відносяться лише: позбавлення волі, арешт та примусові роботи, до додаткових – конфіскація майна, видворення із країни, обмеження прав та контроль поліції, а до покарань, які можуть застосовуватися як основні або додаткові, – тільки штраф. Контроль поліції застосовується як додаткове покарання до позбавлення волі і призначається на строк від одного до трьох років тільки у випадках, передбачених Особливою частиною КК Латвії. Аналогом контролю поліції у законодавстві України є нагляд, який є примусовим заходом адміністративного, а не кримінально-правового характеру.

Литовська Республіка.

Згідно зі ст. 42 Литовської Республіки особи за вчинення злочину можуть бути призначені такі види покарання: 1) позбавлення публічних прав; 2) позбавлення права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю; 3) публічні роботи; 4) штраф; 5) обмеження свободи; 6) арешт; 7) позбавлення волі на певний строк; 8) довічне позбавлення волі. Особи, яка вчинила кримінальний проступок, можуть бути призначені такі види покарання: 1) позбавлення публічних прав; 2) позбавлення права виконувати певну роботу або займатися певною діяльністю; 3) публічні роботи; 4) обмеження волі; арешт.

При цьому, особи, яка вчинила один злочин або один кримінальний проступок, може бути призначений тільки один вид покарання. І тільки в окремих випадках особі можуть бути призначені два покарання.

Якщо за вчинення декількох злочинів призначаються два або більше видів покарань, суд, призначаючи остаточне покарання за сукупністю, із призначених покарань залишає два: одне з них найбільш суворе, а друге обирає на власний розсуд.

До особи, яка вчинила злочинне діяння, поряд із покаранням може бути застосований захід карального впливу – конфіскація майна.

Як бачимо, згідно із законодавством Литовської Республіки, незважаючи на наявність саме системи покарань, відповідна норма має назву «Види покарань». Окрім того, покарання за законодавством вказаної країни не

мають чіткого розподілу на основні та додаткові, на відміну від законодавства України. До того ж, конфіскація майна винесена за межі елементів (видів) покарань і є, як зазначається, заходом карального впливу.

Далі слід зазначити, що згідно із КК Литовської Республіки до кримінальної відповідальності можуть притягуватися в тому числі і юридичні особи, і призначатися їм можуть саме кримінальні покарання. Так, їм може призначатися: 1) штраф; 2) обмеження діяльності юридичної особи; 3) ліквідація юридичної особи.

Цікавим моментом при цьому є те, що покарання, що призначаються юридичним особам, в санкціях статей КК не вказуються. Суд, застосовуючи покарання до юридичної особи, керується переліком покарань, установлених у загальній частині КК [5].

Якщо узагальнити зарубіжний досвід нормативного регулювання системи покарань, то можна дійти певних висновків. Вони виходять, перш за все, із того, до якої системи права відноситься досліджувана країна, і чи є її законодавство «нащадком» законодавства радянських часів. У розвинутих країнах Європи система покарань характеризується значною розгалуженістю і великою кількістю елементів. Якщо брати до уваги характеристику і зміст видів покарань, то вони, здебільшого, мають майновий характер. Це пов'язується, як правило, із загальноновизнаною тенденцією скорочення в'язничних санкцій і питомою вагою різного виду ізоляцій засудженого від суспільства. Окрім того, не можна обійти увагою і суб'єктний склад застосування окремих видів покарань. В окремих країнах Європи покарання можуть застосовуватися до юридичних осіб. В інших випадках такого роду стягнення називаються заходами безпеки або іншим чином, не спростовуючи факту їх застосування до юридичних осіб. Достатньо складним є і класифікація видів покарань, що містяться у системі. Здебільшого залишається традиційний підхід, коли покарання групуються за ознакою самостійності їх застосування на: основні, додаткові, такі, що можуть застосовуватися як основні, так і додаткові.

У країнах пострадянського простору системи покарань характеризуються відносно незначною кількістю елементів, більшість яких збереглися з часів Радянського Союзу. Безумовно, впроваджені окремі види покарань, які є новими, і частіше за все вони характеризуються відсутністю ізоляції від суспільства при їх відбуванні. Класифікація видів покарань також здійснюється за ознакою

їх самостійності на основні, додаткові та такі, що можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові. Беручи до уваги тенденцію запозичення норм європейського законодавства окремими країнами, спостерігаються якісні зміни їх законодавства про кримінальну відповідальність. Так, при передбаченні кримінальної відповідальності до юридичних осіб, до них стає можливим застосовувати не заходи кримінально-правового характеру, а саме покарання. Окрім того, акцент починає ставитися саме на впровадженні покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства – різного роду грошових стягненнях чи виконанні робіт. Ще одним цікавим моментом є специфічний підхід до класифікації покарань. В окремих країнах не спостерігається звична для українського законодавця класифікація видів покарань на основні, додаткові і на такі, що можуть виступати як основні, так і додаткові. Заслужовує на увагу виокремлення видів покарань в окремі підсистеми на законодавчому рівні і невключення їх до єдиної загальноосязної системи покарань. Це, як правило, можна пов'язати із неможливістю не те, що встановлення, а навіть порівняння відносної суворості основних та додаткових видів покарань.

Висновки. Отже, слід підсумувати: врахування міжнародного досвіду генези системи покарань дозволить національному законодавцю убезпечитися від численних помилок і полегшити правозастосовну діяльність. На шляху гармонізації українського законодавства із законодавством європейських країн безумовно необхідним є вивчення і аналіз досвіду країн, які вже пройшли цей складний шлях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006.
2. Хроменко Н.А., Манукян Р.О. Покарання за злочини в інших країнах та доцільність їх рецепції у кримінальному законодавстві України // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17–18 листопада 2006 року. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
3. Режим доступу: http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_11.html#p391.
4. Уголовный кодекс Латвийской Республики / СПб, Юрид. центр Пресс. – 2001. – С. 73–74.
5. Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_page_12.html.